

БІЛА І. М. Аналіз особливостей творчого сприймання молодших підлітків / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. – К: Видавництво «Фенікс», 2011. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 13. – С.79-85.

УДК 159.922.72

Біла І. М. (м. Київ)

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті подається аналіз експериментальних даних дослідження творчого сприймання молодших підлітків. Розглядаються характерні особливості перцептивних дій, творчі тенденції процесу сприймання у підлітковому віці.

Ключові слова: молодші підлітки, перцептивні дії, творчі тенденції, творче сприймання.

Продовжуючи наше дослідження творчого сприймання молодших підлітків [3], ми присвячуємо увагу його експериментальному вивченню. Теоретичною основою даної розвідки є концепції перцепції [1, 2, 4], що стосуються її мисленнєвих, творчих проявів. На думку вчених, сприймання – це активний, динамічний процес, подібний до інтелектуального пізнання, під час якого відбуваються складні процеси трансформації одержуваної інформації в образній або вербальній формах. Він не є механічною реєстрацією сенсорних елементів на рівні сприймання. Ці процеси являють собою: з одного боку первинний відбір інформації (вибірковість сприймання), з іншого, її переробку.

Варто зазначити, що у підлітковому віці відбувається інтелектуалізація перцептивної сфери. Першою ланкою у ланцюгу інтелектуальних дій є сприймання (розглядання, слухання, обстеження тощо) предметів, об'єктів дійсності, далі кодування отриманої інформації, її зберігання і перетворення,

мислення і, як наслідок відповідна реакція на інформацію, що призводить до появи нових сенсорних еталонів. Від того, наскільки повною системою еталонів володіє суб'єкт й у якій мірі у нього сформовані операції по співвіднесенню використовуваних еталонів залежить довершеність його сприймання – повнота і точність образів.

Новизна і разом з тим актуальність дослідження, полягає саме у тому, що у молодшому підлітковому віці, коли у дітей вже сформований певний базис знань про навколишнє, він трансформується у певні ефективні стратегії сприймання.

Метою даної розвідки є аналіз творчих тенденцій сприймання молодших підлітків візуальних стимулів.

У експериментальному дослідженні особливостей розвитку творчого сприймання брали участь молодші підлітки 5-6-х класів середніх шкіл Чернівецької та Хмельницької областей (близько 60-ти чоловік).

Вивчаючи творче сприймання підлітків, ми пропонували досліджуваним завдання на візуальне сприймання та графічне зображення, що забезпечували можливість з'ясування та аналізу різноманітних характеристик як самого процесу творчого сприймання, його результату, так і умов його ефективного розвитку в подальшому.

Завдання на візуальне сприймання («Три крапки», «Лінії») передбачали продукування образів у ході перцептивної діяльності. Підліткам пропонувалось розглянути зображення та назвати усі варіанти образів, що виникли у результаті сприймання.

Під час виконання графічних завдань «Домалюй» (до крапок, ліній) досліджувані втілювали свої образи перцепції у малюнку, графічно зображували об'єкти, що вимальовувалися в процесі сприймання.

Аналізуючи отримані результати за раніше визначеними критеріями, ми звертали увагу на важливі особливості творчого сприймання, які є основою розвитку творчої діяльності у подальшому.

Ми відмічали також закономірні реакції на нову візуальну інформацію. Ми свідчити, що більшість дітей реагували на пред'явлені знаки в межах простого впізнавання та констатації. В основі їх сприймання лежало співставлення наявних об'єктів, матеріалів дослідження з наявною системою еталонів, їх властивостей. Характер обстеження та характер утворених образів визначав існуючий досвід, знання та уявлення досліджуваного. У молодшому підлітковому віці усі вони, на нашу думку, ще не достатньо сформовані та не мають визначених меж. Тому сама продуктивність сприймання образів була невисокою, у середньому діти називали 1,7 (завдання «Три крапки») та 1,8 (завдання «Лінії») варіантів образів, а їх оригінальність становила незначний відсоток (табл.1).

Таблиця 1

**Кількісні показники (%) рівня оригінальності образів перцепції
молодших підлітків**

Тип завдання	Завдання на візуальне сприймання		Графічні завдання	
	Три крапки	Паралельні лінії	Три крапки	Паралельні лінії
Рівень оригінальності				
Оригінальні	8	11	17	29
Дуже оригінальні	3	6	19	22

Так, виконуючи завдання «Три крапки», діти розглядали комбінацію крапок, традиційно називали їх схожість на трикутник, дощ, або ж взагалі, не володіючи навичками творчого сприймання, просто називали зображені матеріали – крапки. Оригінальними виявилися тільки 8% задумів дітей (сніжинки, планети сонячної системи, комарики, пакетик чаю, дорожний знак тощо), дуже оригінальними – 3% (мішень, місце посадки інопланетян, гвинт літака). Подібна тенденція зберігалась і під час графічного зображення творчого задуму, що мало в основі три крапки. Підлітки з наявних крапок частіше за все домальовували трикутник, піраміду, ромб, гору; рідко: стрілу, терези, рій бджіл, дорожний знак. Дуже оригінальними виявилися

зображення прапора, обличчя людини, погруддя жінки, ями, дупла, квітів. Варто відмітити, що ці та інші творчі задуми дітей були у більшій мірі суб'єктивно оригінальними й відображали їхній досвід, сформовану базу сенсорних еталонів. Це твердження лежить в основі й інших отриманих результатів вивчення творчого сприймання молодших підлітків.

Так, розглядаючи стимульний матеріал до завдання «Лінії» (дві паралельні лінії), діти порівнювали його з відрізком, дорогою, прямокутником, лінійкою, палицею тощо. Усі ці задуми не відрізнялися оригінальністю та свідчили про обмежений сенсорний досвід, багаж знань дітей. Більш оригінальними візуальними задумами були: дошка, антена, труба, рука, карта, ракета; дуже оригінальними: цифра «4», поверхня стільця, кран, душ і т.п., хоча, повторимо, оригінальність у більшості випадків була очевидно суб'єктивною.

Домальовуючи до ліній зображення за задумом, підлітки традиційно малювали дорогу, прямокутник; рідше: цеглину, корабель, будинок, намет, вікно, конверт; і зовсім рідко: дівчинку, стілець, котика, трактор, повітряного змія, книгу, письмовий стіл. Все це ще раз підтверджувало гіпотезу про недостатній багаж сенсорних еталонів підлітків, їх обмежений перцептивний досвід. Прийомом його подолання діти інколи обирали ситуативні прийоми копіювання, наслідування задумів однолітків. Так, наприклад, і Яна Г., і Юлія С. домальовували до ліній сонце, що сходить; Марина Д., Олександра Т. – дублювали зображення номерного знаку і т.д.

Причиною низької продуктивності творчих задумів, їх оригінальності була не тільки обмеженість досвіду, а й недостатній рівень розвитку зорових, слухових, тактильних аналізаторів, довільності сприймання стимульного матеріалу, і як наслідок – правильного розуміння творчого завдання. Діти у більшій мірі сприймали інформацію (умову завдання) не уважно, мимовільно. Тобто довільність сприймання, як і інших психічних процесів була не достатньо сформованою. У ряду випадків ми спостерігали невміння дітей зосереджуватись, уважно слухати умову завдання. Певна їх частина

воліла бачити у творчому завданні розвагу, тому не сприймала його серйозно, не слухала інструкцію. На нашу думку, окрім окремих мобілізуючих інструкцій педагога корисним є стимулювання, розвиток у підлітків функціональності аналізаторів, довільності їх використання, уваги, спостережливості і т.п.

Наряду з цим нами відмічено й низький рівень розвитку навичок обстеження візуальних стимулів – перцептивних дій підлітків, що затруднювало розуміння умови завдання й негативно впливало на результати його виконання. Одиниці з дітей наважувались повернути листок та розглянути стимульний матеріал у різних ракурсах. Більшість воліло продукувати добре знайомі образи, не виявляючи бажання до їх множення, ускладнення чи перетворення. Заорганізованість навчально-виховного процесу, культ у навчанні зразка, обмеженість сенсорного досвіду спонукала підлітків до простого аналогізування, що свідчило про початок розвитку творчих тенденцій дітей. Як під час виконання завдання на візуальне сприймання, так і графічних завдань діти продукували здебільшого різноманітні аналогії (табл.2).

У деяких випадках ми можемо говорити про стереотип сприймання, повне перенесення знань («крапки – це крапки», лінії – це лінії» і більше діти нічого не бачать). Інші вивчаючи стимульний матеріал, шукали аналогії форми (крапка – крапля дощу, сніжинка; лінії – знак «дорівнює», дорога тощо). І найбільш творчим був тип реагувань, коли на пред’явлений малюнок підлітки певним чином накладали оригінальні асоціативні елементи, або навіть цілі об’єкти (лінії – рука, копилка, дерево; крапки – писанка, хмаринка, обличчя тощо).

Таблиця 2

**Кількісні показники (у %) використання молодшими підлітками
різних мисленнєвих дій**

Тип завдання	Завдання на візуальне сприймання		Графічні завдання	
Тип мисленнєвих	Три крапки	Паралельні	Три крапки	Паралельні

дій		лінії		лінії
Аналогізування	94	89	77	38
Комбінування	2	4	4	29
Реконструювання	4	7	19	33

Дії аналогізування діти використовували під час виконання завдання «Крапки». Так, наприклад, досліджувані називали близькі аналогії до зображених крапок: дощ, град, сніжинки, комарики; віддалені: планети, пакетик чаю. Домальовуючи зображення до крапок, діти часто зображували трикутник, піраміду, терези, дах тощо.

У паралельних лініях вони знаходили подібність до променів сонця, ліній у зошиті, відрізків, дороги, стовбура дерева, листка паперу; рідше до проводу, дошки, лінії для підпису, знаку «дорівнює», антени тощо. Шукаючи аналогії, підлітки домальовували до ліній стрілку, берізку, прямокутник, лінійку, дорогу.

Комбінування, що є більш творчою мисленневою дією, використовувалось рідко. Так, наприклад, у завданні на візуальне сприймання у крапках діти бачили візерунки писанки, мішень; у лініях: штангу, номерний знак, копилку і т.п. Домальовуючи крапки, діти комбінували та зображували обличчя людини, де крапки це – зіниці та рот; покривало з візерунком; писанка, де крапки – частина візерунку. З ліній досліджувані комбінуючи, малювали два квадрата, сходи, подарункову коробку з бантом, сонце, що сходить і т.п.

Реконструювання, перетворення, що вважається найбільш творчою мисленневою дією, під час виконання завдання «Лінії» досліджувані використовували частіше, ніж у завданні «Крапки». Так, реконструюючи, підлітки у результаті образотворення (завдання «Крапки») пропонували наступні задуми: місце посадки інопланетян, гвинт літака, стріла, пункт призначення; у завданні «Лінії»: ракета, знак «стоп», сонце, душ, телевізор – ті образи, що кардинально відрізнялись від його початкових елементів, стимулів.

У результаті реконструюючих дій у графічних завданнях підлітки теж діставали оригінальні об'єкти, зображення. Наприклад, у завданні «Три крапки» діти малювали дівчинку в сукні, погруддя жінки (крапки – намисто на шії), місце посадки інопланетян і т.п.; у завданні «Лінії»: ракету, людину, трактор, човен, душовий кран тощо.

В цілому ми відмічали перевагу образів, створених за принципом включення у цілісне зображення (крапки включалися у зображення трикутника, ромба, даху, знаку; лінії – у зображення дороги, стрілки, лінійки). Про початок розвитку творчого сприймання свідчила тенденція до опредмечення, домальовування цілісного образу (наприклад, до крапок, що являли собою частину візерунка сукні дівчини; до крапок, що були намистом – обличчя жінки; до ліній, як основи судна – корабель; до ліній, що слугували тулубом kota – його голову та інші частини тощо).

Аналізуючи результати виконання графічних завдань, ми відмічали також низький ступінь деталізації зображень. Лише про невеликий їх відсоток (9 %) (наприклад, у завданні «Крапки»: обличчя людини, коробка цукерок з квіткою, гора на картині; у завданні «Лінії»: дорога, по якій їде автомобіль; будинок; розгорнута книга, що лежить на столі; людина, що стрибає у висоту тощо) ми можемо говорити, як про образи, що містять різноманітні деталі, або ж включені у сюжет. Все це демонструє перспективу розвитку творчих тенденцій.

Що стосується гнучкості, як важливого показника творчого сприймання, то ми відмічали його невисокий рівень. Молодші підлітки використовували образи здебільшого з таких сфер: геометричні фігури (трикутник, прямокутник, ромб, відрізок, квадрат), предмети побуту (телевізор, стіл, стілець, намет, терези тощо).

Враховуючи раніше визначені нами критерії оцінки розвитку творчого сприймання молодших підлітків, а саме:

Перший рівень – високий. Діти здатні зосереджуватись на завданні, з легкістю, самостійно продукувати образи, серед яких в основному досить

віддалені аналогії (об'єкти з різних сфер існування). Образи здебільшого складні, створені за принципом включення у цілісне зображення. Інколи пропоновані образи використовуються в принципово новій функції, фантастичні або ж містять нереальні елементи. Більшість зображень особливо оригінальні, які не трапляються у вибірці та є суб'єктивно оригінальними для самої дитини. Художні образи характеризуються естетичністю та включеністю у певний сюжет.

Другий рівень – середній. Ця група дітей відзначається перевагою у задумах, схильністю до аналогізування, при цьому поширеними є віддалені аналогії (вони виникають при порівнянні різних предметів). Об'єкти зображуються з невеликою кількістю різноманітних деталей, здебільшого за принципом опредмечення (як цілісне зображення). Твори цих дітей часто є оригінальними, повторюються у вибірці лише декілька разів і визначають в цілому посередній рівень розвитку творчого сприймання дітей.

Третій рівень – низький. Діти не завжди сприймають інструкцію, частіше пасивні, не вміють планувати свою діяльність. У їх творчих доробках переважають здебільшого близькі, стереотипні аналогії. Зображення дітей схематичні, недеталізовані. Під час виконання завдань діти часто використовують прийом випадкових дій. Це свідчить про початок зародження творчих тенденцій.

Узагальнені кількісні показники розвитку творчого сприймання підлітків ми представляємо у таблиці 3.

Таблиця 3

Характеристика рівня розвитку творчого сприймання у молодшому підлітковому віці

Тип завдання	Завдання на візуальне сприймання		Графічні завдання	
	Три крапки	Паралельні лінії	Три крапки	Паралельні лінії
Рівень розвитку творчого сприймання				
Високий	-	-	2	6

Середній	14	12	7	17
Низький	86	88	91	77

Підводячи підсумки, ми констатуємо прояви творчості вже на стадії сприймання дітьми молодшого підліткового віку візуальних стимулів, хоча про значну детермінацію творчих тенденцій у процесах сприймання говорити не можна (у більшій мірі переважає низький рівень творчого сприймання). Це зумовлюється як складністю досліджуваного феномену, так і рядом упущень у розвитку цієї важливої складової творчого процесу, а саме: недостатнім розвитком сенсорного досвіду дітей, несформованістю сенсорних еталонів та перцептивних дій у повній мірі. Поряд із незадовільним використанням необхідних засобів розвитку творчих тенденцій у сприйманні ми відмічаємо також необхідність забезпечення психолого-педагогічних умов та принципів, що сприятимуть активізації творчих тенденцій підлітків у ході навчально-виховного процесу.

Література.

1. Барабанщиков В.А. Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса. – М.: Когито-Центр; Высшая школа психологии, 2006. – 240с.
2. Бехтель Э.Е Бехтель А.Э. Контекстуальное опознание. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с
3. Біла І. М. Вивчення творчого сприймання суб'єкта / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Зб. наук. праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип.10. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.Франка, 2010. – С. 204-213.
4. Моляко В.О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип.5. – Ч.1. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С.7-14.

БИЛА И. М. АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ.

В статье подается анализ экспериментальных данных исследования творческого восприятия младших подростков. Рассматриваются характерные

особенности перцептивных действий, творческие тенденции процесса восприятия в подростковом возрасте.

Ключевые слова: младшие подростки, перцептивные действия, творческие тенденции, творческое восприятие.

BILA I. M. ANALYSIS OF ARTISTIC PERCEPTION OF JUNIOR ADOLESCENTS.

This article is an analysis of experimental data research creative perception of junior adolescents. We examine the characteristics of perceptual activities, the creative trends of the process of perceptions in adolescence.

Keywords: junior teens, perceptual activities, creative trends, creative perception.